

МИЛЕНА ДУШАНИЋ
Философски факултет
Нови Сад

УДК 930.27(497.17)

ЕПИГРАФСКИ ПРИЛОЗИ

Апстракт: У прилозима бр. 1–3 објављују се новопронађени грчки епитафи из Суводола код Битоле. Бр. 4 је латински надгробни натпис из Ариља, на коме је посведочено трачко име *Buticus*. У бр. 5 предлаже се идентификација Роиметалке, дедицанта статуа из Медијане, са истоименим трибуном, присталицом узурпатора Прокопија (*Amtl. Marc. XXVI 8, 1.3*).

Бр. 1. Стела од пешчара, нађена приликом археолошких ископавања на локалитету „Туриграв“ у Суводолу 1991. г.¹ Стела је узидана у под римске куће и сада се налази тамо, *in situ*. Дим. 0,80 x 0,52 x 0,06. Горњи део стеле пропао, ивице лево и доле одломљене, само десна делимично сачувана. На равном пољу без оквира у рељефу изведен венац, од кога је сачуван доњи део са два тракама са стране. Испод њега надгробни натпис, коме је пропао завршетак.

Слова лепо резана, вис. 7–7,5 цм. *омикрон* у р. 4 0,06 цм. *Епсилон* правоугаоно у р. 1, лунарно у р. 3; *омикрон* у р. 4. квадратно; *сигма* лунарна, *омега* мала, курзивна, доле са два лука и средњом цртом вертикалном.

Споменик познајем из аутопсије.

Ἐπίγειο-
σ Ἀλλίου
ἑτῶν
ο'
Ἡρώς, χα-
[ιρ]ε.

Грчко име покојника са римским патронимиком уобичајено је у периоду римске власти над Македонијом. Међутим, име Ἐπίγειος, као и *Arrius*, иако иначе добро позната, у Македонији нисмо нашли.

¹ Сва три споменика из Суводола открио је др. Томе Јанакиевски, археолог из Битоле, који ми их је предусретљиво показао и љубазно дозволио да их објавим. На томе му се срдачно захваљујем.

Натпис се може приближно датовати у II или (мање вероватно) III век н.е.

Бр. 2. Стела од пешчара, нађена приликом ископавања у селу Суводол, лок. „Ђорев рид“, 1985. г. Дим. 102 x 68 цм. Стела је уграђена у под римске куће IV в. *in situ*. Грубе је обраде, при врху одломљена, тако да је незнатно оштећен први ред натписа, који се налази у горњем делу споменика, на једноставном пољу без украса.

Сл. вис. 6–4 цм. *Ми* курзивно, *епсилон* и *сигма* лунарни, *омега* курзивна, изведена доле са једним луком, који дели вертикална средња црта.

Натпис познајем из аутопсије.

Αἴλιϛ Νεί-
κη ὁ πάτρων
εὐεργετίῃ
μνήμης χάριν.

Гентиле *Aelius* врло је фреквентно у Македонији и околним провинцијама. Име Ν(ε)ίκη је посведочено у Линкестиди². Оно што заслужује посебну пажњу на овом натпису је израз *εὐεργετία* који се у Македонији не среће; аналогију смо нашли у Тесалоники, . . . τῆ ἀλελευθερίᾳ καὶ εὐεργετίᾳ.³ *Εὐεργετής* се јавља уз *ἀρχιερέυς*, на једном хришћанском натпису из јужне Линкестиде⁴. Πάτρων такође није уобичајено у Македонији; посведочен је у Тесалоники (иб. н. 405)⁵.

Натпис потиче из II–III в.н.е.

Бр. 3. Антропоморфна стела од шкриљца, нађена у Суводолу, лок. „Ђорев рид“ у ископавањима 1985. г. Сада у Битоли у Народном музеју. Дим. 0,76 x 0,38 x 0,10. Натпис у горњем делу стеле, на необрађеном пољу.

Сл. вис. 4–2,5 цм. грубо резана, са различитим размаком. Лунарни *епсилон*, *сигма* и курзивна *омега*, горе широко отворених кракова.

Натпис познајем из аутопсије.

Γέω Δι-
[ο]νυσίο[υ]
[ἐ]τῶν
ι'.

Р. 1 Γεω – можда погрешна графиција за *Gaio*. Διονύσιος је често име у Македонији, познато управо и из Суводола⁶.

² Уп. напр. Н. Проєва – М. Рицл, *ЖА* 33, 1983, 45–46, бр. 8 са фот., епитаф из Обедника код Битоле.

³ *IG X 2,1* н. 451.

⁴ Уп. Θ. Ριζάκης – Γ. Τουράτσογλου, *Ἐπιγραφές ἄνω Μακεδονίας*, т. А', Атина 1985, н. 149.

⁵ *IG X 2,1* н. 405.

⁶ На натпису који је објавио Н. Вулић, *Споменик С.К.А.* 77 (1934) бр. 13. Уп. *ib. ib.* 98 (1948) бр. 67, 388, 389.

Овакав тип грубо обрађене стеле од шкриљца са једноставном формулом надгробног натписа карактеристични су за групу сличних стела из Хераклеје и њене околине. Према Ф. Папазоглу, оне се везују за грчку традицију чак хеленистичког периода, и карактеристични су за најниже социјалне слојеве⁷; потичу из ранијег царског периода, највероватније с краја I и из прве половине II в.н.е.

Бр. 4 Горњи део стеле, нађен у Ариљу, код цркве св. Ахилија⁸. Стела има фронтон, чији је само доњи леви део сачуван; у њему доњи део рељефно изведене патере (или розете) и дупла профилација која одваја натписно поље; са стране оквир обијен. Обе ивице натписа оштећене, завршетак натписа изгубљен.

Дим.: вис. 57 цм. шир. 45 цм. деб. 23 цм. (вис. натп. поља 31 цм). Слова правилна, плитко резана, вис. 4 цм. размак између редова 1,5 цм. Између речи знак за интерпункцију. Литатуре: *et* у р. 2, *te* у р. 4.

Необјављено (уп. М. Чанак Медић, *Саопштења Завода за заштиту споменика С.Р. Србије XIV*, 1982, 25–49, са фот. бр. 5). Натпис познајем по фотографији⁹.

D(is) M(anibus)
Cl(audii) Butici et Q(uinti)(?)
[C]l(audii) Catulli CALE[...]
lib(ertus) (et) ser(vus)(?) te(tulum) posu(i)t.

На почетку има места за још једно слово (преномен?). На крају реда *Q* или *O*, које, изгледа, следи једна коса хаста.

Гентиле *Claudius* среће се у Горњој Мезији доста често¹⁰. *Buticus* – досад харах и то несигурног читања, на натпису из В. Лаола¹¹, на коме је оштећено управо име. Постоје слична имена као *Buttius*¹² или *Buticeius* (*CIL XIV 3330*). *Buticus* је вероватно изведено од познатијег трачког антропонима *Butus*¹³.

⁷ Уп. F. Papazoglou, „Stèles anthropomorphes et amorphes de Pélagonie“. *Živa antika* 27(1977)147 sqq.

⁸ Црква се налази на заравни над међуречјем Рзава и Моравице, где су већ раније налажени грађевински остаци као и споменици из римског доба. Како претпоставља М. Чанак – Медић у чланку ниже наведеном, (стр. 28–29) вероватно одатле потичу и римске стеле уграђене у потпорне зидове св. Ахилија.

⁹ Фотографију, коју овде објављујемо, љубазно ми је дала и скренула пажњу на натпис г-ђа М. Чанак Медић, на чему јој се најсрдачније захваљујем.

¹⁰ Уп. *Inscriptions de la Mésie Supérieure* (даље *IMS*) т. I, II, IV Београд 1976, 1979, 1986, са примерима из разних периода.

¹¹ *CIL III 13810*; *IMS II* н. 143.

¹² *CIL IX 1987*, cf. W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Берлин 1904, 215.

¹³ Име наводи, са варијантама Βουτης, Βουτας, D. Detschew *Die Thracische Sprachreste*, Wien 1957, 83. Уп. и А. Mócsy, *Nomenclator provinciarum Europae*, Budapestini 1983, 56 који бележи једног *Buttus-a* у Доњој Мезији, *Butto* у Панонији и *Buttus* у Норичу.

3 Когномен *Catul(l)us* прилично је ретко у Меизији¹⁴. На крају реда слова су оштећена; ту се вероватно налазило име ослобођеника који диже споменик или занимање покојника.

4 Разрешење *lib(ertus) (et) ser(vus)* или *lib(ertus) ser(vus)*, „ослобођени роб“ није без аналогije¹⁵; може се чак претпоставити да је роб који подиже споменик ослобођен тек тестаментом господара. Иза *lib(ertus)* могуће је и читање *(et) sibi ser(vi) (sa malim изнад в?)* или *ser(vi) te(tulum) posuer(unt)*, јер се иза *posuit* види још једна хаста, са којом се под оштрим углом спајају остаци друге. Натпис се може оквирно датovati у II в.н.е, можда у његову прву пол., према правилним, крупним словима и *tria nomina* (уколико је читање р. 1 тачно). *Tetulus* за *titulus* је чест вулгарнолатински облик¹⁶.

Бр. 5. На познатом касноантичком локалитету у Медијани код Ниша, нађене су, између осталог, и две порфирне статуе Асклепија и Хигије¹⁷. Вотивни натписи на базама обеју статуа обавештавају да је њихов дедикант Ρομετάλης и његова супруга Φιλίλλα . На посвети Хигији, наводи се и Роиметалкин чин, διαση(μότατος) , али су овде радирани и његово име и чин.

Питање ко је Роиметалка покушао је недавно да разреши П. Петровић¹⁸. Подсећајући да је Роиметалка трачко (краљевско) име и да је тигула διασημότατος превод за *perfectissimus*, Петровић претпоставља да би њен носилац у овом случају могао бити намесник провинције,¹⁹ најпре Средоземне Дакије. Даље се предлаже идентификација Роиметалке са истоименим дуксом Египта и Тебаиде из времена Константина²⁰. Његово трачко порекло било би довољан разлог да га сретнемо у Медијани, сматра Петровић, али с правом не инсистира на овој идентификацији²¹.

¹⁴ Налази се напр. на натпису *IMS II 122*, (Смедерево, III в.) и на натпису из Метохије (*CIL III 8241*).

¹⁵ Уп. *CIL III 12 363* (Белани, *Moesia Inferior*): *serv[us] et eiusd(em) lib(ertus)*.

¹⁶ О преласку наглашеног *i* у *e* уп. Н. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, Paris, 1978, § 114.

¹⁷ В. П. Петровић, *Ниш у античко доба*, Ниш 1976, 68; id. *IMS IV* бр. 59 и 61. Уп. А. Јовановић, Неки аспекти проблема скупног налаза скулптура са Медијане код Ниша, *Starinar*, XXIV-XXV, 1973-1974, 57 Т. II сл. 2; Д. Срејовић – А. Цермановић-Кузмановић, *Римска скулптура у Србији*, Београд 1987, 136-137, бр. 59; *Римски царски градови у Србији*, Београд 1993, 247-248, бр. 08.81 (С. Дрча).

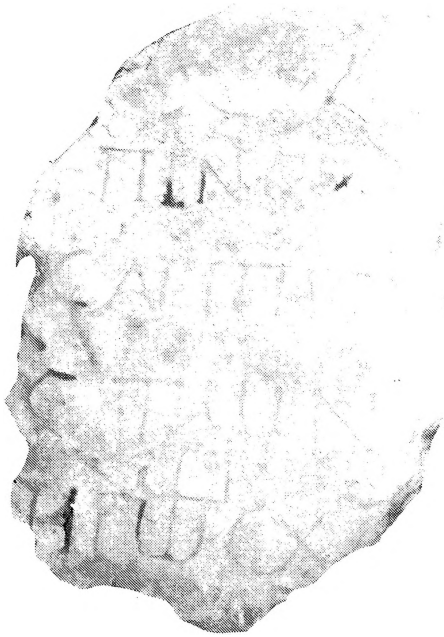
¹⁸ *Naissus, задужбина цара Константина*, у публикацији *Римски царски градови у Србији*, Београд 1993, 72-73 и опрезније, у *IMS IV* н. 61.

¹⁹ Наиме, и на званичним натписима из неких градова Доње Меизије потврђен је исти чин, διασημότατος , уп. Г. Михайлов, *IGBulg IV*, који, уз бр. 2068 претпоставља да су они били намесници провинције. III в је такође важно споменути, и један од ових претрпео је *damnatio memoriae*.

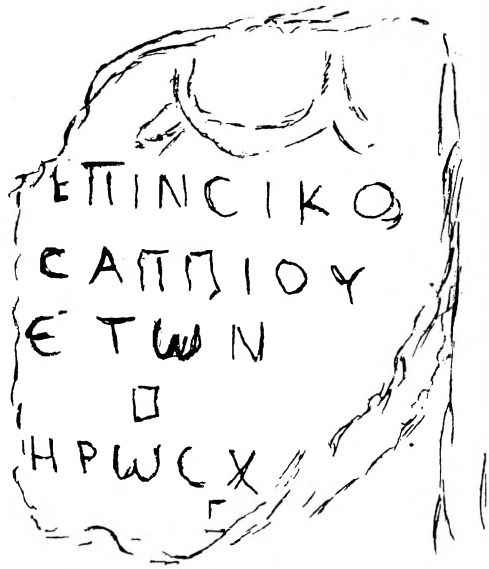
²⁰ Посведоченим на *CIL III 12073*= Dessau *ILS 701*, уп. Jones-Martindale-Morris *PLRE I 770*, са напоменом „Perhaps he was father of Rumitalca.“

²¹ Петровић показује већу уздржаност према овом предлогу у *IMS* – где напомиње да у натпису има премало података да би се личност могла идентификовати – него у најновијој публикацији.

1

1

2

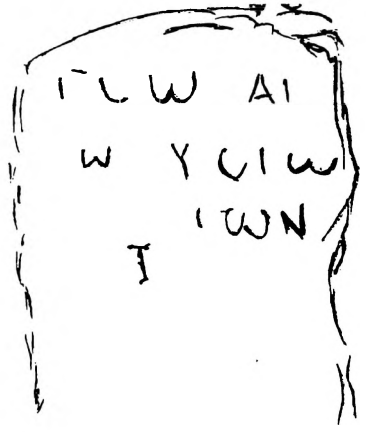

2

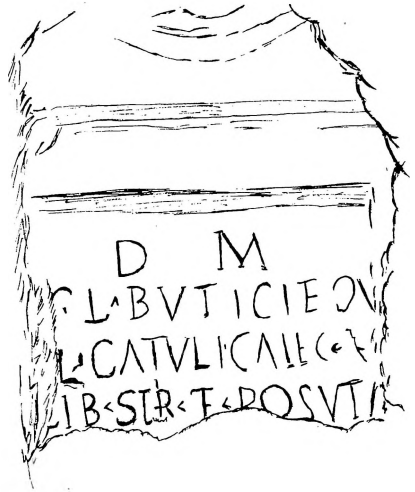
3

3

4

4

Наиме, поред имена, потребно је објаснити и разлог за претрпљену *damnatio memoriae*. Идентификација коју предлажемо испуњава овај услов. Реч је о трибуну Румиталки о коме нас извештава Амијан Марцелин²² приликом описа Прокопијеве узурпације. Прокопију су пришле трачке трупе²³ и трачке провинције се предале без борбе²⁴, али је Илирик одбрањен захваљујући старом генералу Еквитију који је заузео кључне тачке према њему²⁵. Међутим, војска која је с Румиталком пристала уз Прокопија, прешла је мореуз и заузела Никеју. Румиталка је, важно је споменути, већ је добио и *cura palatii*. Сада Валенс опседа Халкедон, покушавајући да спречи ширење узурпатора, а део војске оставља да опседа Никеју, коју држи Румиталка. Но, Прокопијева војска, *Rumitalca fidentissimo ductore*,²⁶ изненада излеће из Никеје и, побивши доста непријатеља, напада Валенса с леђа. Овај се повлачи и Прокопијева власт се шири на Битинију; закратко, додуше, јер је узурпатор ускоро предат цару и погубљен²⁷. После њега, страдале су и многе његове присталице²⁸, међу њима сигурно и Румиталка, ако је само пао цару у руке. У сваком случају, он се више не помиње, а његова имовина морала је прећи, као плен или награда, у руке победника, оних који су остали верни законитом цару. Валенсова победа објашњава брисање Румиталкиног имена са постамента Хигијине статуе. Међутим, не мора значити да је он био и власник виле у Медијани; ту су могли бити пренети само уметнички предмети који су му припадали.

Сличних разлога за радирање можда је могло бити још током IV века – борба Констанција и Лицинија и пораз овог другог, што би срушило и неког претпостављеног, њему верног, Роиметалку. Или, још мање вероватно, пад и погубљење цезара Констанција Гала. Но, то би све биле празне хипотезе. Чињеница је да нема посведочене личности истог имена и

²² *Amm. Marcellini Res gestae XXVI* 8, 1.3. ед. W. Sayfarth, Berolini 1978. У тексту се не наводи прецизно о каквом је трибуну реч, али по улози коју има Роиметалка у описаним догађајима, види се да је реч о вишем, ако не и највишем ступњу, *tribunus scholae*. (о трибунима уп. А. Н. М. Jones *The Later Roman Empire* 284–602, Oxford 1964, т. II 640–641). Виши официри су у IV в. нарочито у доба Валентинијана и Валенса, по правилу добијали перфектисимат, који је доживео велику инфлацију, уп. А. Н. М. Jones, о.с. 525–526. О истој личности в. Jones-Martindale-Morris, *PLRE I* 786.

²³ В. *Amm. Marc. XXVI* 6, 12–14.

²⁴ *Amm. Marc. CCVI* 7. Амијан ту убраја у Другу Мезију.

²⁵ *Amm. Marc. XXVI* 7, 12.

²⁶ *Amm. Marc. XXVI* 8,3.

²⁷ *Amm. Marc. XXVI* 9, 8.

²⁸ *Amm. Marc. XXVI* 10.

ранга, током IV века, осим поменуће двојице,²⁹ вероватно оца и сина. Због недостатка података, трибун Румиталка не може се сигурно држати за дедиканта статуа из Медијане, али у прилог томе сведоче, чини нам се, јасне индикације.

23.III 1994.

SUMMARY

Milena Dušanić: EPIGRAPHICAL CONTRIBUTIONS

Greek epitaphs nos. 1–2 (figs. 1–2) have been found in the village of Suvodol (near Bitola), built in Roman houses from the 4th century. The term εὐεργησία (no. 2, 1.3) is for the first time testified in Macedonia. The third epitaph (fig. 3) is on a rude stone, with rough surface and with a simple formula of the inscription. A similar type of stelae from Herakleia, displaying Greek tradition from Hellenistic times, are characteristic for low social strata (n. 7) and belong probably to the 1st or 1st half of the 2nd century A.D.

No. 4. Fig. 4. A fragment of a stela, found near st. Achilius' church in Arilje (Serbia) with an epitaph in Latin. The name *Butticus*, of Thracian origin, up to now an *hapax* (n. 11) is confirmed in the epitaph (1.2).

No. 5. On the pedestal of two porphyry statuettes representing Aesculap and Hygia, there are votiv inscriptions in which the name of 'Ροιμετάλλης διαση(μότατος) had been mentioned, but afterwards erased (n. 17). The author identifies 'Ροιμετάλλα with *Rhumitalca*, the tribune who supported Procopius, the usurper in 365 A. D. The struggle between Rhumetalca and the emperor Valens is narrated by Ammianus Marcellinus, *Res gestae* XXVI 8, 1–3. Procopius' fall was the reason for *damnatio memoriae* also for Rhumitalca, whose property must have been seized by Valens, the legitimate emperor.

²⁹ Уп. Jones-Martindale-Morris, *PLRE*, s. n.

³⁰ У међувремену је изашао из штампе чланак А. Јовановића, „Ко је власник истражене виле у Медијани?“, *Арх. гласник САД* 9(1993) Бгд. 1994, у којем аутор оставља отвореним обе могућности о власнику виле, уп. стр. 53–54: „После угушења Прокопијеве буне могло је доћи до *damnatio memoriae* Рометалке, који је можда доведен у везу са, можда, својим наследником, Румиталком“.